

‘Stank voor dank. Broodschrijvers in dienst van de Dordtse uitgeverijfirma A. Blussé en zoon’

Arianne Baggerman

bron

Arianne Baggerman, ‘Stank voor dank. Broodschrijvers in dienst van de Dordtse uitgeverijfirma A. Blussé en zoon.’ In: *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 24 (2001), afl. 2, p. 57-67.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/bagg001stan01_01/colofon.htm

© 2004 dbnl / Arianne Baggerman

Stank voor dank

Broodschrijvers in dienst van de Dordtse uitgeversfirma

A. Blussé en zoon*

Arianne Baggerman

Huurpaarden en schryvers hebben veel overeenkomsten met elkander, men gebruikt ze over al toe. Wanneer ze beide afgewerkt en uitgeput van kragten zyn, deugen de eerste nergens meer toe dan op den dyk te jagen, en de laatste om in den hoek van den haart castannien te braden. Zelden ziet men loonschryvers van beroep ryk sterven.¹

Wie kon dat beter weten dan Jacob Campo Weyerman? Zijn laatste dagen bracht hij weliswaar niet kastanjes poffend door, maar men kan zich afvragen of het uit pure verveling dressereren van muizen in de cel van een gevangenis nu echt zoveel beter is. Het citaat is, althans volgens zijn *ghostwriter* Franciscus Lievens Kersteman, afkomstig uit Weyermans nagelaten autobiografie. Met Kersteman - auteur van vele avonturenromans en nagelaten geschriften van anderen - liep het niet veel beter af. Nadat ook hij een groot deel van zijn leven in de gevangenis had doorgebracht, zou hij circa 1792 in armoede zijn gestorven.² Zijn graf is nooit terug gevonden.³

Het verschil tussen hun armzalige einde en de pracht en praal waarmee een van hun uitgevers Pieter Blussé werd begraven, is schrijnend.⁴ Pieter stierf in 1823 in het bezit van f240.000 en een aantal statusobjecten, zoals het kapitale pand Mijnsherenherberg, de heerlijkheid Oud-Alblas en vanzelfsprekend een familiegraf in de Augustijnenkerk.⁵ Gemeten naar achttiende-eeuwse maatstaven was Pieter bij zijn overlijden een 'rijke stinkert'. Dat was hij ook in de letterlijke betekenis van het woord. Deze uitdrukking vindt haar oorsprong in de praktijk van begraven: de meer gegoeden in dure grafkelders in de kerk en de armen buiten.⁶ Verschil moet er zijn. Zelfs voor grafdelver A. de Vogel werd in dit opzicht geen uitzondering gemaakt. Twee jaar nadat hij het graf van Pieter Blussé in orde had gemaakt, werd hij vlak buiten de Augustijnenkerk begraven. Hij kreeg een grafsteen met de volgende tekst:

Hij die gewoon was 't graf met lijken te verzaden, ligt daardoor afgemat hier zelf ten spijs der maden.⁷

Deze lezing staat echter niet in de geur van het succes van de Dordtse uitgever Pieter Blussé. De aandacht gaat uit naar de auteurs, vertalers en bewerkers in dienst van deze uitgever, het voetvolk dat in de opinie van Weyerman en Kersteman, zelden rijk stierf omdat ze door hun werkgevers schandelijk werd onderbetaald. Het verhaal staat in een kwade reuk: die van broodschrijverij.

De eerste kwestie die ik hierbij aan de orde wil stellen, is de term 'broodschrijver' en de vermeende tegenpool 'liefhebberauteur'. Er zijn weinig andere beroepsgroepen

dan die van de auteurs te bedenken waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen leden van de groep die met hun vak hun brood verdienen en leden die hierin liefhebbers. Het plezier dat iemand beleeft tijdens de uitoefening van zijn beroep, doet niets af of voegt niets toe aan de waardering voor zijn professionaliteit en het is al helemaal ongebruikelijk dat de waardering hiervoor omgekeerd evenredig is met de omvang van het hiermee verdiende inkomen. Slechts

aan auteurs en aan prostituées is het voorbehouden eer en status te moeten inruilen tegen loon naar werken. Tegenwoordig lijkt het taboe op betaald schrijverschap voor de literaire auteur enigszins te zijn doorbroken: deze wordt niet langer getypeerd als broodschrijver maar iets minder denigrerend als bestsellerauteur.

In mijn proefschrift heb ik geprobeerd aan de hand van een *case study* - de tragische lotgevallen van Jacob Voegen van Engelen - de fuik te schetsen waarin professionele auteurs in de achttiende eeuw gevangen zaten: voor hun reputatie was het belangrijk de schijn van 'liefhebber' hoog te houden, maar om als stoffelijk wezen te kunnen overleven was het onvermijdelijk om op gezette tijden boter bij de vis te eisen. Uit het voorbeeld blijkt ook op welke wijze uitgevers - in dit geval Willem Holtrop en Pieter Blussé - actief gebruik maakten van deze paradox. Het conflict tussen Jacob Voegen van Engelen en zijn uitgevers is zo informatief omdat de gemoederen zo hoog opliepen dat beide partijen ertoe werden gebracht een meer dan gebruikelijke opening van zaken te geven.⁸

Het is natuurlijk voor de retoriek van het verhaal aardig nu te openen met de opmerking: het begon allemaal onschuldig. Maar zelfs dat was niet het geval. Van Engelen, hoofdredacteur van het door Blussé en Holtrop uitgegeven populair-wetenschappelijk tijdschrift *Geneeskundige jaarboeken* vertrok na een hooglopende ruzie met het concept van het tijdschrift naar een andere uitgever. In een poging ook de abonnees mee te nemen plaatste hij op 4 januari 1779 een lange advertentie in de *Leidsche Courant*. Daarin wijst hij het publiek erop dat zijn voormalige uitgevers weliswaar de *Jaarboeken* zullen blijven uitgeven maar dat zij in wezen met een lege huls zijn achter gebleven. Het eigenlijke tijdschrift onder zijn redactie ressorteert nu - met een andere naam, het *Geneeskundig kabinet* - onder de Leidse uitgevers Van Tiffelen en Onnekink. Hierop volgt een aantal advertenties over en weer waarin de ruzie steeds verder uit de hand loopt. Van Engelen wijst er en passant op dat zijn nieuwe tijdschrift 'van sommige ingesloopen en aangewezen fouten gezuiverd' zal worden. Holtrop en Blussé verklaren op hun beurt Van Engelen als redacteur te hebben ontslagen en door 'kundige mannen' te laten vervangen. Tot zover blijft de ruzie nog enigszins beschaafd. Van Engelen echter repliceert in de daaropvolgende advertentie weinig concurrentie te verwachten van het slag 'broodschrijvers' dat Holtrop en Blussé zullen aantrekken om hem te vervangen. Nadat deze term was gevallen, daalde het niveau aanzienlijk. Holtrop en Blussé adverteren gerust te willen geloven

dat Van Engelen voor geene broodschrijvers bang is, dewijl hij zelf dat ambt bekleedt [...] in welk ambt, gelijk ook het karakter van een openlijke leugenaer, zij hem nu zullen laeten raezen, woelen en liegen, zonder zich eenigszins daeraen te stooren [...]. De Jaerboeken worden onderwijl door èn meer kundige èn verre weg edelmoediger mannen, die niet om den broode schrijven, ten genoegen der bezitteren ijverigst voordgezet.

De beurt is nu aan Van Engelen. Die voelt zich geprovoceerd om in het voorwoord op zijn nieuwe tijdschrift nog wat meer tipjes van de sluier op te lichten. Uit de correspondentie met zijn uitgevers wordt vrijelijk geciteerd om aan te tonen dat het tijdschrift oorspronkelijk niet hún idee maar zijn vinding is geweest. Ook gaat hij ertoe over een boekje open te doen over het honorarium dat hij genoot bij zijn

voormalige uitgevers. De onthullingen worden voorafgegaan door een interessante uiteenzetting over de aard en het karakter van een 'loontrekkend- of broodschrijver'.

Van dit slag auteurs distantieert Van Engelen zich nadrukkelijk. Dat doet hij subtiel door zichzelf en zijn medewerkers consequent als 'vrienden, liefhebbers der genees-natuur en

huishoudkunde' te typeren. Hij doet het ook op een meer rechtstreekse manier door een eigen definitie te geven van broodschrijverij en daarna op de verschillen te wijzen tussen hemzelf en een broodschrijver. Een broodschrijver is:

zo iemand die, om de kost te winnen, de taak, hem door een boekverkooper opgelegd, naar dezès plan en voorgeschreeven wil, tot zekeren bedongen prijs, vervult; wiens pen dus niet door zijn eigen vernuft of arbeidslust, maar op het bevel van den drukker, wordt gaande gemaakt en bestuurd.

Omdat de *Geneeskundige jaarboeken* niet op initiatief van de uitgevers is gestart maar een idee zou zijn geweest van Van Engelen, zou hij niet voor het predikaat broodschrijver in aanmerking komen. Van Engelen vindt het na deze verdediging blijkbaar wel nodig enige loyaliteit tentoon te spreiden ten aanzien van auteurs die, anders dan hijzelf, wel in opdracht van uitgevers werken. De definitie van broodschrijverij wordt hiertoe nader aangescherpt en van een morele lading voorzien. Vrijpraak wordt ook bepleit voor auteurs of vertalers die kritisch zijn in het aannemen van opdrachten en weigeren hun pen te lenen voor het vervaardigen van 'allerhande verachtelijke schriften'. Van Engelen maakt dezelfde koppeling tussen broodschrijverij en gebrek aan integriteit als Justus van Effen, een auteur die zelf geruime tijd voor zijn levensonderhoud vrijwel geheel was aangewezen op de opbrengst van zijn pennevruchten.⁹ Van Effen typeert een broodschrijver als iemand 'dien het niet verscheelt, wat waar over, en hoe hij schryve; waarheid en logen is hem even waard [...]. Zyne eer of schande, de stichting of ergernis zyner evennaasten, zyn zaken waar over hy zich niet eens bekreunt'.¹⁰ Van Engelen plaatst zich veiligheidshalve aan de andere kant van het spectrum. Niet alleen is het tijdschrift zijn eigen geesteskind geweest. In eerste instantie zou hij zelfs op de uitgave nog geld hebben moeten toeleggen:

Voor de twee eerste stukjes namelijk, die om te bezien gedrukt zijn, heb ik de som van twee guldens voor elk blad genooten; eene bezoldiging, die wel verre van mijne en mijner vrienden moeite te *vergelden*, of zelfs *droog brood* te verschaffen (dewijl het tog volgens den boekverkooper Holtrop, *brood-schrijven* is geweest) niet toereikende was om de *onkosten*, welke mijne vrienden, en ik in het bijzonder, doen moesten, *goed te maaken*; want alle de uitgaaven, behalven het drukken en verzenden, waren voor onze rekening [...] ja voor de tekeningen zelfs der platen die in alle zes nommers geplaatst zijn, heb ik de gemelde drukkers nooit iets gerekend.

Toen het tijdschrift eenmaal ging lopen werd zijn honorarium verhoogd maar het was nog steeds geen vetpot: één dukaat per blad, ongeveer vijf gulden per katern. Van Engelen laat het hierna aan het publiek over te oordelen of hij als redacteur werd gedreven door een 'geoorloofde eierzugt of eene geldwinst'.

Om hierover uitspraken te kunnen doen, is meer informatie nodig over auteurshonoraria in de achttiende eeuw. De term honorarium - eregeld - geeft al een indicatie van de willekeur waarmee auteurs werden uitbetaald. Een vastgesteld standaardtarief was er niet en achttiende-eeuwse auteurs zoals Van Engelen die zich er in hun woede toe laten verleiden over hun betaling nadere mededelingen te doen,

zijn zeldzaam. In de meeste gevallen is het daarom moeilijk het loon van auteurs, vertalers en correctoren te achterhalen. Bij gebrek aan beter wordt in de literatuur over dit onderwerp vaak gerefereerd aan de inkomsten van Betje Wolff en Aagje Deeken. Zij ontvingen van de Haagse uitgever Van Cleef f8,- per blad voor het schrijven van een roman. Toen de verkoop tegenviel zakte dit, tot groot ongenoegen van beide schrijfsters, naar f7,- per blad.¹¹ Dat was altijd nog twee gulden meer dan Van Engelen

ontving. Maar zijn arbeid aan het tijdschrift was misschien ook wel minder tijdrovend. De *Jaarboeken* bevatte veel bijdragen van anderen en door Van Engelen in het Nederlands vertaalde artikelen uit buitenlandse tijdschriften.

Dankzij een aantal bewaard gebleven kasboeken van Blussés drukkerij is wel een standaardtarief voor correctiewerk vast te stellen. Dat lag bij de Blussés meestal rond de f1,- per vel. Voor de inkomsten van auteurs en vertalers bij deze uitgeverij moeten we echter putten uit een aantal toevallige vondsten. Zo vond ik een contract tussen de firma Blussé en Adriaan Altena die voor zijn autobiografische *De Hollander onder de Fransche cohorten of mijne lotgevallen als conscrit* f10,- per katern ontving. Wanneer de totale oplage van 800 exemplaren zou worden verkocht, zou hij daarbovenop nog eens f200,- ontvangen. Uit de afrekening waarop met potlood de aantekening ‘niet de extra f200’ blijkt dat de auteur deze bonus is misgelopen.¹² In een brief van Abraham Blussé junior aan zijn broer Adolph is te lezen dat L.C. Mazel voor zijn vertaling van een wetboekje f6,- per vel kreeg. Abraham heeft het bedrag bewust wat aan de lage kant gehouden, zo vertrouwt hij zijn broer toe, zodat men ‘komt het te pas, er nog wat bij kan voegen’.¹³ Hiermee zal hij hebben gedoeld op eventuele bonussen om de auteur sneller of beter te laten werken. Uit het vervolg zal blijken dat deze methode ook op Van Engelen werd toegepast. Olivier Schilperoort, eveneens auteur en vertaler in dienst van Blussé, schreef in 1828 voor een andere uitgever een werkje over de Nederlandse drukpers waarin hij beweert dat in Nederland nog veel te veel vertalers te vinden zouden zijn die uitgevers slechts f3,- tot f4,- per vel berekenen.¹⁴ Dergelijke auteurs zouden, zo luidt het oordeel van Schilperoort, de markt voor de andere schrijvers verstoren. Ook de Duitse reiziger Grabner die aan het eind van de achttiende eeuw in Holland verbleef, signaleert het probleem van onderbetaling van auteurs en vertalers in de Republiek. Nederlandse uitgevers zouden nog slechter van betalen zijn dan hun Duitse collega's en ‘liever een dukaat voor ieder blad op den koop toe begeeren, dan dezelve daarvoor betaalen’.¹⁵

Voor Jacob Frederik Serrurier - gewezen predikant, mislukt ijzerhandelaar, effectenhandelaar zonder succes, schoolopziener maar ook kortstondig vertaler en bewerker van teksten - waren de schamele verdiensten die vertaalarbeid in dienst van uitgevers opleverde in ieder geval aanleiding zijn lier al na drie jaar aan de wilgen te hangen. Van de twaalf ambachten en dertien ongelukken die hij in zijn autobiografie memoreert, was zijn carrière als broodschrijver toch wel de meest ongelukkige episode. Ondanks zijn voorzorgsmaatregel in zee te gaan met een uitgever als Johannes Allart ‘die het meest kopygeld dorst geven’ kwam hij al snel tot de conclusie dat een bestaan als broodschrijver in vergelijking met andere vormen van broodwinning onevenredig zwaar was: ‘Om er op myne wyze f1000,- in 't jaar mede te verdienen, moest ik dus al vry wat tyd en moeite besteden, meer dan ik gevoegelyk konde, en met myne aanleg bestaanbaar was’. Met die ‘aanleg’ doelt Serrurier op zijn perfectionisme, zijn neiging ‘zeer naauwkeurig te werken, en alles grondig te kennen’. Dit zou ertoe hebben geleid dat hij van de uitgever weliswaar ‘goed geld’ kreeg voor ieder vel maar ‘in dit opzigt nog [te moeten] achter staan voor lieden die voor 3 à 5 gulden het blad schryven of vertalen, maar zulks dan ook currente calamo doen, en of het luk of raak is, ieder dag maar een goed deel papier volkladden’.¹⁶

Al met al begint het er toch steeds meer op te lijken dat Van Engelens dukaat per vel - een bedrag dat schommelt tussen de 5 en 6 gulden - bedoeld was als loon en

niet, zoals Van Engelen het wil doen voorkomen, als een soort aangeklede onkostenvergoeding voor een liefhebberauteur. Een biografisch onderzoek naar Van Engelen vormt evenmin aanleiding hem als 'liefhebber' te kenschetsen.

Door toedoen van zijn vader Cornelis van Engelen werd Jacob Voegen van Engelen in 1776 ontslagen als lector en geroyeerd als student aan de Leidse universiteit. Nadat hij in Duisburg zijn studie had afgerond, keerde hij naar Leiden terug waar hij in 1778 werd benoemd tot plaatsvervangend stadsarts, niet bepaald een lucratief ambt dat het mogelijk maakt als altruïstische liefhebberauteur te opereren. Het lijkt er eerder op dat zijn, eveneens in 1778 gestartte, redactiewerk voor de *Jaarboeken* bedoeld was als noodzakelijke aanvulling op, zo niet de hoofdmoot vormde van, zijn inkomen. Uitgaande van het genoemde bedrag van f5,- per katern heeft Van Engelen voor zijn redactiewerk aan dit twee-maandelijkse tijdschrift jaarlijks f250,- verdiend. Dat is minder dan het jaarloon van een arbeider in deze periode. Maar hij hield, gezien een aantal vertalingen voor Blussé en Holtrop uit dezelfde periode, nog tijd over om dit bedrag aan te vullen. Die functie als vertaler wordt door beide uitgevers dan ook, in hun verweer, met beide handen aangegrepen.

Nadat Van Engelen aan de lezer zijn salarisbriefjes heeft overhandigd doen Holtrop en Blussé in hun voorwoord eveneens een (kas)boekje open over Van Engelen. Gezien de toch wat magere betaling van deze redacteur achten ze het verstandiger niet meteen ter zake te komen maar een lange aanloop te nemen, waaruit het disfunctioneren Van Engelen als redacteur moet blijken. Diens opmerking over de door hem gratis aangeleverde tekeningen voor het blad verschaftte de uitgevers een schot voor open doel:

Wijders ontvingen wij van den heer Van Engelen, 't is waer, gratis, nu en dan, eenige tekeningen, van welken wij, nadat we ze soms hadden laeten ophelderen, ons ten deele al, en ook niet bediend hebben. [...] Voor zoo verre wij ons kunnen herinneren, bevond zich onder deeze tekeningen [...] een schetsjen van zeker wagentjen, (een aertig dingsken voor kinderen zouden wij zeggen,) welk wagentjen [...] gene plaets in onze Jaerboeken door ons waerdig werd gekeurd, maer een niet onbevallig meubel zou weezen in een poppen-kabinet of andere prullen-kast.

Nadat de uitgevers nog een reeks andere voorbeelden hebben opgelepeld van Van Engelens onbenulligheid als redacteur - of om in hun terminologie te blijven als 'verzaemlaer der stukken voor onze Jaerboeken' - volgt de definitieve doodsteek. Misschien is het beter om in dit verband te spreken over een 'doodskus'.

De uitgevers beweren hem, ondanks zijn slechte functioneren, nog een tijdlang te hebben aangehouden omdat ze het niet over hun hart konden verkrijgen deze auteur 'zoo eensklaps, een gedeelte van zijne inkomsten te onthouden'. Daarbij hadden ze wel waardering voor zijn capaciteiten als vertaler:

hoe zeer wij hem ook, in andere gevallen, als vertaeler mogten genegen gebleeven zijn, getuige het gene hij nog destijds, werkelijk, [...] voor ons onder handen had, en ook het gene wij nog daerteboven willends waren hem op zijne herhaelde instantien, mede ter vertaelinge toetezenden [...].

Van Engelen wordt hier, geportretteerd als een typische productiearbeider, te dom om een goede en creatieve redacteur te zijn maar goed genoeg om te kunnen functioneren als vertaler, een meelijwekkende figuur die, door armoede gedreven,

zich er niet voor schaamt bij zijn uitgevers te bedelen om opdrachten. Daarmee wordt hij precies in de hoek gezet waaruit hij zich met de verklaringen in zijn eigen voorwoord had willen bevrijden: die van de broodschrijver.

Mocht hierover bij de lezer nog onduidelijkheid bestaan, dan wordt die uit de weg geruimd in het vervolg van Holtrops voorwoord, waar hij reageert op Van Engelens aantijging hem te hebben onderbetaald. Toen Van Engelen als redacteur onder de maat bleef, waren de uitgevers in eerste instantie zo vriendelijk geweest hem niet te ontslaan maar hem daaren-

tegen te prikkelen door zijn honorarium op te trekken van 2 gulden per blad naar 5 gulden en 5 stuivers:

(zeker niet veel, dan het was 'er voor te doen, tusschen werk en werk is onderscheid: voor de vertaaling van *** heeft één onzer hem ook F 4-15 per blad gegeven.

Ook hier is de boodschap tussen de regels door te lezen. Als Van Engelen vertaalopdrachten aanneemt voor een lager bedrag dan zijn honorarium als redacteur dan vervalt zijn argument dat zijn werk voor het tijdschrift 'liefdewerk oud papier' zou zyn geweest en daarmee vervalt ook de aanspraak van Van Engelen - immers auteur in opdracht van werkgevers - op het concept van het tijdschrift. Van Engelens actie er met het concept van door te gaan, moet dan ook worden opgevat als diefstal. Aan het slot van het vijftien pagina's lange voorwoord van Holtrop en Blussé wordt elke subtiliteit ter zijde geschoven. Hoewel van hun bewering dat Van Engelen broodschrijver is geen woord is gelogen, zouden zij dit nimmer publiek hebben gemaakt, ware het niet dat:

Van Engelen zelf, bijnaer in dezelfde termen op onze huidige schrijveren hadt gesmaeld, die echter verre af zijn van per blad, en nimmer laeg genoeg kunnen worden, om zelf per pag. zooals Van Engelen gedaen heeft, te reekenen. Wij blijven hem dus, niet onder de kleene broodschrijvertjens, maer, op dat hij toch vooral niet te kort gedaen worde, onder de groote, de voornaemste broodschrijveren noemen [...].

Vanaf dat moment laat Van Engelen alle terughoudendheid varen. Hij reageert met een bittere apologie van ruim tien bladzijden waarin de maskers worden afgetrokken en Holtrop en Blussé worden neergezet als nonchalante, inhalige en opportunistische uitgevers. In het kader van dit verhaal is vooral de gedaanteverwisseling van Van Engelen zelf interessant. De liefhebber-auteur heeft in deze apologie plaats gemaakt voor een broodschrijver die vecht voor zijn recht op een eerlijk bestaan met behoud van een goede reputatie. Hiertoe worden de verwijten van Holtrop en Blussé nog eens herhaald en nauwkeurig ontleed. Ja, hij heeft in het verleden zijn diensten als vertaler aan hen en aan andere boekverkopers aangeboden. Maar alleen nadat hij hiertoe door diezelfde boekverkopers was aangemoedigd:

Immers schreef gij mij reeds den 5 februari 1777 'Indien UE. het een en ander ter vertaaling waardig voorkomt, zult gij mij eenen aangenaamen dienst toebrengen met mij daarvan berigt te geeven [...] en den 16 julij: meldt mij bid ik U, of Gij ook uit het Hoogduitsch wilt vertaalen, of anders een Vriend weet [...]. Zijt gij niet wat gestreng, Mijn Heer Holtrop? Ik weer mij wat ik kan om u plaizier te doen, en zoud gij mij nu deze pogingen zelve willen verwijten? Denk hoe dikwijls gij mij bedankt hebt voor de moeite die ik mij voor u gaf.

Na al zijn inspanningen Holtrop en Blussé van goede vertalingen te voorzien, kreeg Van Engelen tenslotte stank voor dank. Zijn vertaalarbeid in opdracht wordt als het zo uitkomt gebruikt om hem als redacteur in diskrediet te brengen:

Ja ik weet het wel, Mijn Heer Holtrop: *Quiconque est pauvre à tort*.- Ik heb dikwijls hooren zeggen, en nog meermaalen ondervonden, dat het een *tort* is niet rijk te zijn. En dat *tort* heb ik. Maar geloof mij, gij hebt ook *tort* van mij zulks te verwijten. Het is immers onze schuld niet, Mijn Heer Holtrop, als men arm of rijk gebooren wordt [...]. Ik feliciteer u zo rijk te zijn dat gij geene boeken behoefd te *schrijven*, te *verzaamelen*, of te *vertaalen*; maar dat gij uw kost kunt winnen met dezelve te verkoopen. Het moet zo plaizierig zijn ryk te zyn!

Van Engelens metamorfose van trotse liefhebber-auteur tot jankende broodschrijver kwam pas tot stand nadat hij *en public* tot op het bot was vernederd. Achteraf bekeken had hij beter kunnen kiezen voor de opstelling van auteurs zoals de eerder geciteerde Jacob Campo Weyerman, Franciscus Lievens Kersteman of de beruchte broodschrijver Gerrit Paape. Deze schrijvers kozen meteen al voor de aanval als beste verdediging en gebruikten het broodschrijverschap als een geuzennaam. Zo verklaart Weyerman in zijn tijdschrift *De Amsterdamsche Hermes* uitdagend dat Hermes' motivatie vooral wordt gevormd door de behoefte 'de geschreeve Copeijen tegens de gestempelde penningen, en om die penningen tegens de vermakelykheden des leevens te verruilen'.¹⁷ Ook Gerrit Paape schaamt zich niet voor zijn professie. Integendeel. In zijn autobiografie benadrukt hij keer op keer met zijn pen de kost te verdienen. Een goed voorbeeld hiervan is zijn beschrijving van zijn dagelijks leven in Duinkerken waar hij als politieke banneling enkele jaren verbleef en waar hij overigens ook een aantal werken voor Blussé vervaardigde.¹⁸ Zijn werkkamer typeert hij als 'Boekenfabriek' waar hij noodgedwongen dag in dag uit zijn monotone leven slijt:

Des morgens na het ontbijt, zet ik mij aan het schrijven, - doe veelal voor het middagmaal, een eenzame wandeling: nog geen kwartier behoef ik om te eeten. Ik ga weder wandelen; weder schrijven; thee drinken; weder schrijven; in de zomer, weder wandelen, en dan weder schrijven tot 's avonds negen, tien uren toe. Zeer zelden schrijf ik 's nagts. [...] Alle mijne dagen zijn, ten dezen opzichte, zo volmaakt aan elkander gelijk, en mijne bezigheden zo ééntoonig, dat ik dikwils verzinnen of vragen moet, wat dag van de week wij hebben.¹⁹

Dit kluzenaarsbestaan is, zo benadrukt de auteur, het gevolg van een nijpend gebrek aan financiële middelen:

Ware mijn schrijfarbeid niet door goede betaling gevolgd geworden, nooit zou ik mijn rol hebben kunnen uitspeelen.

Het oordeel van recensenten beweert Paape aan zijn laars te lappen. Zijn forum zoekt hij bij het lezerspubliek dat zijn boeken koopt:

Waarlijk, ik heb groote verpligting aan de toegeeflijkheid mijner lezende en beoordeelende Landgenooten! Zij beknorren mij nog niet half genoeg! - De eenigste verschooning voor den zondvloed mijner Geschriften is deeze, dat ik mijn best doe, om mijn kopers te behagen.²⁰

Onomwonden beweren er als auteur op gericht te zijn een breed publiek te bereiken en daar nog eens aan toevoegen dat te doen vanwege de pecunia. In de achttiende eeuw was dat vloeken in de kerk. En in wezen is dat, zoals ik al eerder opmerkte, nog steeds het geval. Zodra een auteur het presteert een bestseller af te leveren, vormt dit succes onmiddellijk aanleiding voor een publiek debat over de integriteit van zijn werk.²¹

Die connectie tussen integriteit, of eigenlijk het gebrek daaraan, en broodschrijverschap gaat, zoals we al zagen, terug op een lange traditie. Toen de

zeventiende-eeuwse veelschrijver Simon de Vries zich probeerde te mengen in een theologisch debat werd hij door een anonieme pamfletschrijver geridiculiseerd als een auteur die zelf niets kan verzinnen - de parallel met Van Engelen dringt zich op - hij is alleen een verzamelaar: een 'copieerder', een man van 'sprookjens', van 'leuren en seuren' en van 'oude besjesvertellinkjens' die hij met bulken tegelijk op de markt zou brengen omdat hij, en dit is echt de genadeslag in het pamflet, per pagina zou worden betaald:

Maar 'mijn is geseyt dat hy de kost daar mede moet winnen/ en dat hy weet hoe veel dat hy van 't vel/ 't sy geschreven/ 't sy gedrukt/ na dat hy van het accoordt met de drukker gemaakt heeft.²²

Het verweer van Simon de Vries, die zich evenals Van Engelen in zijn voorwoorden als liefhebber had geprofileerd, was te zuur en daardoor weinig overtuigend. Zijn critici worden uitgemaakt voor 'smaedsughtige heeckelaers, waenwijse betweeters en onbesonnene splinter-righters' die oordelen over zaken waar ze geen verstand van hebben.²³ Het is alweer Gerrit Paape die deze beschuldiging weet om te zetten in een compliment. In zijn autobiografie probeert hij de literaire elite van zijn tijd te provoceren door zich voor te doen als een groot bewonderaar van Simon de Vries:

In mijn jeugd had ik, met meer moeite en zorgen, dan Alexander besteedde om de toenmaals bekende Waereld te overwinnen, mij alle de werken van dien volijveriger Schrijver [...] aangeschaft.- Dikwerf had ik ze gelezen en herlezen, en eindlijk kwam het mij in 't hoofd om ze in een mande te pakken, en te beproeven of ik ze draagen kon. Wat ik deed of niet, het was mij onmogelijk, de mande van wegens haar zwaarte, op mijn schouder te kunnen krijgen. Dit veroorzaakte mij een onuitspreeklijk verdriet. Neen! neen! riep ik: nooit zal ik zulk een groot Man worden als Simon de Vries geweest is; in het best van mijn jeugd ben ik nog niet eens in staat, om zijne boeken te kunnen draagen.²⁴

Auteurs als Gerrit Paape en Jacob Campo Weyerman waren echter met hun uitdagende houding - broodschrijver en er trots op - uitzonderlijk. Het is onder meer deze kwaliteit die ertoe heeft geleid dat ze bij latere literatuur-historici veel aandacht hebben gekregen. Hun profilering als broodschrijver in combinatie met de onverwoestbaarheid van het taboe op broodschrijverij - ook het denken van (al dan niet betaalde) wetenschappers is hierdoor vertroebeld - is echter aanleiding geweest voor het misverstand als zou de Republiek, anders dan een aantal omliggende landen, weinig broodschrijvers hebben gekend. *Grubstreet abroad*,²⁵ niet in de Lage landen waar zich slechts een handjevol auteurs in de Amsterdamse Duivelshoek zou hebben opgehouden. Naast de al genoemde figuren en de niet minder larmoyante Cornelis Hoefnagel, Willem Ockers of Claus van Laar bestond er echter een heel contingent aan vergeten broodschrijvers buiten Duivelshoek.²⁶

Ik zal hiervan een aantal voorbeelden geven, om heel dicht bij huis te beginnen met Abraham Blussé junior, de oudste zoon van Pieter Blussé. Nadat Abraham een jaarlang hoofdredacteur was geweest van de door zijn vader uitgegeven *Dordrechtsche Courant* werd hij hoofdredacteur van de *Gazette de Leyde* tegen winstdeling en een jaarlijkse toelage van f2000,-. Uit zijn privékasboeken blijkt dat hij in deze periode vrijwel geheel van zijn pen afhankelijk was. Na beëindiging van zijn redacteurschap in 1807 - toen Lodewijk Napoleon de *Gazette de Leyde* aankocht om er een koninklijk orgaan van te maken - werd Abraham onder andere actief als vertaler en corrector voor de firma A. Blussé en zoon.²⁷

Een ander voorbeeld van zo'n brave burgerbroodschrijver is Pieter Leuter, gerenommeerd lid van een aantal dichtgenootschappen, die zijn gedichten voor eigen

rekening uitgaf en tevens, zoals blijkt uit zijn nalatenschap, als vertaler en corrector in dienst was bij tal van drukkers en uitgevers, waaronder de firma Blussé. Op basis van de nog openstaande rekeningen bij zijn uitgevers schat ik zijn jaarinkomen op rond de f600,-.²⁸ Dat was, om Holtrop en Blussé nog maar eens te citeren, ‘niet veel maar het is er voor te doen’. Nadat al zijn schulden waren betaald, werd zijn nalatenschap bepaald op een kapitaal van nog geen

f1000,-. Een gedeelte van dit bedrag (f300,-) werd Pieter Blussé geschonken als legaat, op voorwaarde dat hij hiervan een nagelaten dichtbundel van Leuter zou financieren.

Ook een auteur als P.J. Kasteleijn, eveneens genootschapsman en in dienst van de firma Blussé, zou tot deze groep kunnen worden gerekend. Van origine was hij apotheker maar nadat hij als gevolg van een bedrijfsongeval een oog was kwijt geraakt, was hij genoodzaakt een andere bron van inkomsten te zoeken. Die vond hij als auteur, vertaler en bewerker van toneelstukken, natuurkundige werken, handboeken etcetera. Blussés beroemde serie *Volledige beschrijving van alle konsten, ambachten, handwerken, fabrieken trafieken, derzelve werkhuisen, gereedschappen enz.* draaide lange tijd vrijwel alleen op de inspanningen van deze Kasteleijn. Hij schreef niet alleen het deel over de distilleerderij en dat over verfbereiding, maar nam ook ambachten als de fabricage van porselein, het zijdeverven, papiermaken, het zeepzieden en leerlooien voor zijn rekening. Zijn onverwachtse overlijden in 1794 veroorzaakte dan ook voor Blussés reeks het nodige oponthoud totdat - alweer - Gerrit Paape - bereid gevonden werd een aantal delen voor zijn rekening te nemen. Als Pieter Blussé beter had opgelet, had hij eerder voorzorgsmaatregelen kunnen nemen. Maar het is hem blijkbaar ontgaan dat deze Kasteleijn regelmatig tegenover zijn vrienden verklaarde op een vroege dood te rekenen omdat hij 'reeds te veel geschreven, te veel gezeten' had.²⁹ Ook de vader van Willem Holtrop, John, stierf van uitputting.

Deze auteur van onder andere een aantal leerboeken in de Engelse taal en een gezaghebbend woordenboek voor de firma Blussé en Holtrop zou werkzaam zijn geweest als klerk bij een handelskantoor, als huisleraar in verschillende moderne talen hebben dienst gedaan en tevens hebben gefunctioneerd als voorzanger in de kerk. Toch opteer ik ervoor hem vooral als broodschrijver de geschiedenis in te laten gaan. Ik baseer me hierbij op de informatie die loskwam als gevolg van een - alweer - onverkwikkelijke ruzie met zijn tweede echtgenote. Omdat John Holtrop vanwege zijn alcoholisme en neiging tot gewelddadigheid thuis niet langer te handhaven zou zijn, liet zijn echtgenote hem opsluiten in de Dordtse gevangenis. Dankzij de inspanningen van zijn zoon Willem kwam hij na meer dan een jaar opsluiting weer vrij.

Een van de doorslaggevende factoren bij deze vrijlating was een door Willem gemaakt 'witboek' waarin de kredietwaardigheid en betrouwbaarheid van zijn vader wordt aangetoond. Hierin vinden we een aantal verklaringen van kooplieden. Zij verklaren dat John Holtrop hun handelscorrespondentie altijd zeer secuur heeft vertaald. Wat niet zou stroken met zijn vermeende alcoholisme. Het dossier bevat ook de verklaring van een cipier die Holtrop heeft kunnen gadeslaan in zijn functie van beëdigd translateur voor het gerechtshof. Deze cipier verklaart Holtrop nooit anders dan nuchter te hebben gesignaleerd. De verklaring van Abraham Blussé en zijn zoon Pieter zal echter het meeste gewicht in de schaal hebben gelegd. Zij zijn de enige klanten van John Holtrop die ook uitspraken doen over zijn financiële kredietwaardigheid. De hoeveelheid werk die hij in hun dienst en in die van andere boekverkopers als vertaler, bewerker en auteur heeft verzet en de kwaliteit van dit werk zou een nevencarrière als alcoholist geheel uitsluiten. Daar had hij, zo suggereren beide uitgevers, eenvoudigweg de tijd niet voor. Zijn jaarlijkse inkomsten uit deze

arbeid wordt door hen geschat op een bedrag van f800,-.³⁰ Ter vergelijking: dat is meer dan de Dordtse hoofdonderwijzer in die tijd verdiende en niet veel minder dan de rector van de Latijnse school in dezelfde plaats.³¹ Hoe zwaar dit bestaan moet zijn geweest, blijkt uit weer een andere toevallige vondst: de notities uit een familiebijbel van een van zijn schoonzoons: Leendert van der Es. In september 1792 noteert Van Es het volgende:

Is overleden onze waarde vader Johannes Holtrop in den ouderdom van 72 jaren en circa 10 maanden, aan de gevolgen van verzwakking van kragten, waarschijnlijk door 't sterk studeren principaal in 't opstellen van Dictionnaires, Grammaires enz zoo Engelsche als Fransche, alzo hij de volgende talen sprak: Hoog en Nederduitsch, Fransch, Engelsch, Latijn, Zweedsch, Deensch, Spaansch, en met alle andere Natiën, konde hij zeer goed te regt komen, behalve de Finlanders.³²

Met Jacob Voegen van Engelen liep het overigens niet veel beter af. Op eventuele vertaalopdrachten van Blussé of Holtrop hoefde hij na de hele affaire niet meer te rekenen. Na een vruchteloze poging met zijn tijdschrift de concurrentie van de *Jaarboeken* het hoofd te bieden, vertrok hij naar Suriname waar hij nog een tijdje de redactie voerde over een Surinaams medisch tijdschrift dat met name aandacht besteedde aan het ongezonde klimaat in deze contreien, en waar hij, evenals zijn tijdschriftje een vroege dood moet zijn gestorven.³³ Na 1791 is er nooit meer iets van deze auteur vernomen.

Tot slot natuurlijk de moraal: Voor wie de moeite neemt de pose van liefhebberauteurs door te prikken zijn er buiten de bekende achttiende-eeuwse canon nog heel wat meer broodschrijvers te ontdekken. Brave burgers met een klein ambtje die er niet om staan te springen hun goede naam te verspelen door zich als broodschrijver in de strijd te gooien. Ze zijn dan misschien minder avontuurlijk, minder literair begaafd en bovenal minder crimineel als Jacob Campo Weyerman. Maar echt saai zijn ze toch ook weer niet. En daarbij: een tragische afloop lijkt gegarandeerd want broodschrijvers - om met Kersteman, alias Weyerman te spreken - sterven zelden rijk.

Eindnoten:

- * Lezing gehouden tijdens de expeditievergadering van de Stichting Jacob Campo Weyerman in de Augustijnenkerk te Dordrecht op 26 augustus 2000.
- 1 F.L. Kersteman, *Zeldzaame levens-gevallen van J.C. Wyerman*, ed. R. van Vliet, Leiden 1994, Duivelshoekreeks 1, p. 147.
- 2 De connectie tussen broodschrijven en gevangenschap is een interessant fenomeen dat uitvoerig aan de orde zal komen in een bundel met als werktitel 'Schrijvers in de lik' die in 2002 zal verschijnen onder auspiciën van de Stichting Jacob Campo Weyerman.
- 3 F.L. Kersteman, *Zeldzaame levens-gevallen van J.C. Wyerman*, p. 12.
- 4 Blussé was de uitgever van het in 1769 posthuum verschenen vierde deel van J.C. Weyermans *De levensbeschrijvingen der Nederlandsche konstschilders en konstschilderessen*. Van F.L. Kersteman gaf hij in 1766 *Nieuwe oeffenschool der notarissen* uit en in 1785 diens *Practisynswoordenboekje*.
- 5 A. Baggerman, *Een lot uit de loterij. Familiebelangen en uitgeverspolitiek in de Dordtse firma A. Blussé en Zoon, 1745-1823*, Den Haag 2000, p. 300-303.
- 6 A. de Boon, *Augustijnenkerk Dordrecht. Bakermat van kerk en staat*, z.p., z.j.
- 7 J.L. van Dalen, *Geschiedenis van Dordrecht*, Dordrecht 1931-1933, p. 753.
- 8 Uitgebreider over deze affaire en het auteursrecht ca 1800: A. Baggerman, *Een lot uit de loterij*, p. 238-255.

- 9 P.J. Buijnsters, *Justus van Effen (1684-1735). Leven en werk*, Utrecht 1992, p. 237-248.
- 10 J. van Effen, *De Hollandsche spectator*, deel 2, Amsterdam 1756, 2e druk, p. 531.
- 11 P.J. Buijnsters, *Wolff en Deken. Een biografie*, Leiden 1984, p. 304.
- 12 Gemeentearchief Dordrecht (hierna afgekort als GAD), Collectie handschriften, inv. 1495.
- 13 GAD, Familiearchief Blussé ongeïventariseerd (hierna afgekort als FA Blussé ong.), doos 43, d.d. 22-8-1811.
- 14 A.T. Olivier Schilperoort, *De Nederlandsche drukpers*, Brussel 1828, p. 136.
- 15 J. Grabner, *Brieven over de Vereenigde Nederlanden*, deel 2, Haarlem 1792, p. 410.
- 16 GA Zwolle, PA Serrurier.
- 17 J.C. Weyerman, *Den Amsterdamschen Hermes I (1722) no. 1-8*, ed. R. Hoogma en M. Ruthenkolk, Leiden 1996, Duivelshoekreeks 6, p. 48-49.
- 18 *Simson uit 1789, Jacob uit 1791, Salomon uit 1792 en het driedelige Mijn tegenwoordige Vaderland of wijsgerige geschiedenis van Vrankrijk uit hetzelfde jaar*.
- 19 G. Paape, *Mijne vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap*, ed. P. Altena, Hilversum 1996, Egodocumenten 2, p. 47.
- 20 G. Paape, *Mijne vrolijke wijsgeerte*, p. 149.
- 21 Men denke hierbij alleen maar aan de dubieuze eer die auteurs als Conny Palmén en Harry Mulisch ten deel valt.
- 22 A. Baggerman, *Een drukkend gewicht. Leven en werk van de zeventiende-eeuwse veelschrijver Simon de Vries*, Amsterdam/Atlanta 1993, Atlantis 7, p. 174-175.
- 23 A. Baggerman, *Een drukkend gewicht*, p. 187.
- 24 G. Paape, *Mijne vrolijke wijsgeerte*, p. 23.
- 25 E.L. Eisenstein, *Grubstreet abroad. Aspects of the French cosmopolitan press from the age of Louis XIV to the French Revolution*, Oxford 1992.
- 26 Zie hiervoor het artikel van Ton Jongenelen elders in dit nummer.
- 27 A. Baggerman, *Een lot uit de loterij*, p. 279-280, 285.
- 28 Omdat Pieter Blussé Leuters executeur-testamentair was, bevat het familiearchief Blussé een dossier met afschriften van onder andere diens boedelinventaris. GAD, FA Blussé, doos 1.
- 29 A. Baggerman, *Een lot uit de loterij*, p. 204-205.
- 30 A. Baggerman, *Een lot uit de loterij*, p. 316-318.
- 31 Over de salarissen van het Dordtse onderwijspersoneel in de achttiende eeuw: C. Esseboom, *Onderwysinghe der jeught. Onderwijs en onderwijstoezicht in de 18e eeuw op het Eiland van Dordrecht*, Ridderkerk 1995, p. 176, 342-347.
- 32 Gemeentearchief Dordrecht, Collectie handschriften, nr. 2374, fol. 10.
- 33 Van de *De Surinaamsche Artz* verschenen in totaal dertien nummers. Het tijdschrift liep van 1786 tot 1788. A. Baggerman, *Een lot uit de loterij*, p. 446, noot 420.